
7 - С А Б А Қ

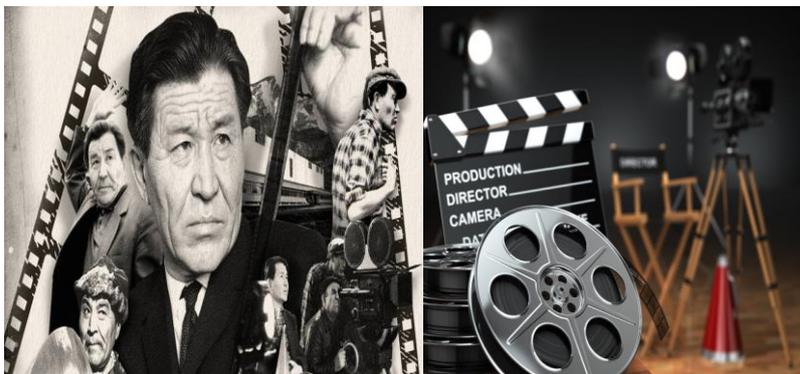
КИНО ӨНЕРІ МЕН ТЕАТР ӨНЕРІНІҢ ДАМУЫ

МЕНШІК МӘНДІ ҚҰРЫЛЫМДАР

1-тапсырма. Мына сөздер мен сөз тіркестерінің мағынасын түсініп, сөйлемдер құраңыз.

Көркем фильм, дара өнер, деректі фильм, ғылыми-көпшілік, көрініс, көрермен, жарнамалық кино өндірісі, өнердің бір саласы, әдеби шығарма желісі, шеберлік, қыруар қаржы, мамандар, көркемдеу тәсілдері.

2-тапсырма. Оқыңыз. Талдаңыз.

Кино өнері – [өнердің](#) бір саласы, [кинематографияның](#) техникалық негізде қалыптасқан көркем шығармашылық түрі. [Фильмді](#) жасауға әр алуан мамандықтағы шығармашылық қызметкерлер қатысады. Фильм жасауда [кинорежиссер](#) жетекші рөл атқарады. Сондай-ақ фильм жасау ісіне техника саласындағы мамандар да өз үлестерін қосады.

Кино өнері – өзіне тән мәнерлеу амалдары, көркемдеу тәсілдері, эстетикалық заңдары мен шығармашылық дәстүрлері бар дара өнер. Көріністі әр тұстан қамти бейнелеу, адам өмірі мен табиғат құбылыстарын нанымды көрсете алу, сондай-ақ кадрларды үйлестіре құрау тәсілінің тиімділігі кино өнерінің ақпараттық мүмкіндігін кеңейте түсуде. Фильмді бірден миллиондаған адамдар көреді. Көрермендер білімін толықтырып, эстетикалық ләззат алады, тәлім-тәрбие – жақсыдан өнеге, жаманнан сабақ алады.

Кино, негізінен, 4 салаға бөлінеді: көркем фильм, деректі, мультипликациялық және ғылыми-көпшілік кино. Көркем фильм – кино өнерінің негізгі және кең таралған түрі. Ол әдеби шығарма желісі немесе арнайы жазылған сценарий бойынша актерлердің қатысуымен жасалады. Деректі киноға тарихта, өмірде болған мәні зор оқиғаларды баяндайтын фильмдер мен киножурналдар жатады. Мультипликациялық кино суреттер мен

қуыршақтарға қимыл бере отырып жасалады. Ғылыми-көпшілік кино — жұртшылыққа жаратылыс пен әлеуметтік құбылыстарды ұғындыратын, өнер сырларымен таныстыратын фильмдер жиынтығы. Қазіргі заманда жарнамалық кино өндірісі кең тарап отыр. Сондай-ақ кино тарихында жалпы халыққа арналған фильмдермен қатар эксперименттік фильмдер де түсіріледі. Фильм жасау, оны көпшілік қауымға көрсету ісі шебер техниканы, қыруар қаржыны талап етеді. Әсіресе, фильм түсіру, жасау әрі оның көшірмелерін көбейтіп басып шығару аса күрделі үрдіс. **Монтаждау** — шығарманың бар істелген жұмысын тиянақтайтын кезең. Бұл үрдіс кезінде монтаждалатын кадрлардың ұзындығы (метражы) белгіленеді. Соның нәтижесінде фильмдегі оқиғаның логикалық жүйесі анықталады.

Қазақ жерінде алғашқы хроникалық фильмдер 1928 жылдан түсіріле бастады. Сол жылы РСФСР Халық Комиссарлары Советі жанынан «Востокфильм» киноқоғамы құрылды. 1929 жылы Алматыда қоғамның өндірістік бөлімі ашылды да, ол Қазақстанның өмір-тұрмысы туралы «Соңғы хабар» атты киножурнал шығарып тұрды. Режиссер В.А.Турин Түркістан-Сібір Теміржол магистралі жайлы «Турксиб» атты деректі фильм қойды. 1930–32 жылдары қазақ өмірінен «Дала әндері», «Жұт», «Қаратау қазынасы» фильмдері қойылды.

Шәкен Айманов атындағы киностудия Алматы кинохроника студиясы (1934) базасы негізінде құрылды. «Қазақфильм» киностудиясының қалыптасып, өркен жайып өсуіне Ш. Аймановтың қосқан үлесі мол. Ол осы киностудияның 1953 жылдан 1970 жылға дейін көркемдік жетекшісі болды. Қазақ киностудиясы алғашқы ұйымдасқан кезінен бастап 100-ден астам көркем фильм және 500-дей деректі фильм шығарды. Бұл фильмдер тақырыбы жағынан әр алуан.

Қазақтың кино өнері тарихында киноактерлер: Жұмат Шанин, Шәкен Айманов, Әмина Өмірзақова, Асанәлі Әшімов және т.б. есімдер ерекше зор құрметпен аталады.

3-тапсырма. Сұрақтарға мәтін мазмұны бойынша жауап беріп, топ болып талқылаңыз.

1. Кино өнері қандай өнер?
2. Фильмді кімдер жасайды?
3. Кино қанша салаға бөлінеді?
4. Киностудиядан қандай фильмдер жарық көрді?
5. «Қазақфильм» киностудиясы қай жылы құрылды?
6. Қазақтың кино өнері тарихындағы танымал тұлғаларды атаңыз?

4-тапсырма. Мәтін бойынша төмендегі сөйлемдерді толықтырыңыз.

1. Кино өнері — 2. Фильм жасауда ... жетекші рөл атқарады. 3. Фильмді бірден миллиондаған ... көреді. 4. Көрермендер білімін толықтырып, эстетикалық ләззат алады, ..., жаманнан сабақ алады. 5. ... негізінен, 4 салаға бөлінеді: көркем фильм, деректі, мультипликациялық және ғылыми-көпшілік кино. 6. ... — кино өнерінің негізгі және кең таралған түрі. 7. Ол ... немесе арнайы жазылған сценарий бойынша актерлердің қатысуымен жасалады. 8. ... тарихта, өмірде болған мәні зор оқиғаларды баяндайтын фильмдер мен киножурналдар жатады. 9. ... суреттер мен қуыршақтарға қимыл бере отырып жасалады. 10. ... — жұртшылыққа жаратылыс пен әлеуметтік құбылыстарды ұғындыратын, өнер сырларымен таныстыратын фильмдер жиынтығы.

5-тапсырма. Төменде берілген ойға пікір білдіріңіз (қолдау, қарсылық білдіру, дәлелдеу).

Өнер — көркем образдар жүйесі арқылы адамның дүниетанымын, ішкі сезімін, жандүниесіндегі құбылыстарды бейнелейтін қоғамдық сана мен адам танымының формасы. Өнер өмірде болған оқиғаларды қаз-қалпында алмай, өзгертіп, түрлендіріп,

көркем образдарды типтендіру арқылы сомдайтын эстетикалық құбылыс. Оны қоғамдық сананың өзге формаларынан даралайтын белгісі де адамның шындыққа деген эстетикалық қатынасы болып табылады. Өнердің мақсаты – дүниені, адам өмірін, қоршаған ортаны көркемдік-эстетикалық тұрғыдан игеру. Көркем шығарманың бел ортасында нақты бір тарихи жағдайда алынған жеке адам тағдыры, адамдардың қоғамдық қатынастары мен қызметтері тұрады. Олар суреткер қиялы арқылы өңделіп, көркем образдар түрінде беріледі.

6-тапсырма. Төмендегі сұрақтар төңірегінде пікір алмасыңыз.

1. Кинодан қандай тәлім-тәрбие алуға болады?
2. Саған отандық кино ұнай ма, әлде шетелдік кино ұнай ма?
3. Қазіргі қазақстандық кинолар туралы пікірің қандай?
4. Отандық киноның мәртебесін қалай көтеруге болады?

7-тапсырма. Төменде берілген ойды дамытып баяндаңыз.

1. Кинотану – өнертану ғылымының
2. Кинотанудың негізгі бөлімдері –
3. Кинотанудың ерекше тарауы ретінде
4. Кино теориясы киноның негізгі ұстанымын, табиғатын
5. Кино теориясы әлем кинематографиясының тәжірибесімен бірге

8-тапсырма. Өзіңізге ұнаған бір көркем фильмге пікір жазыңыз.

Меншік мәнді құрылымдар

Ілік септігі меншіктілікті, иеленуді, қатыстықты білдіреді. Ілік септігінің қосымшасы жалғанғанда пайда болатын меншіктілік мағынаның бірнеше түрі бар:

а) туыстық қарым-қатынас және меншіктілік: *әкемнің үйі, менің Отаным, баланың әкесі, әкенің баласы т.б.;*

ә) органикалық, табиғи меншіктілік: *сүттің қаймағы, шоқтың шаласы, жусанның иісі, мұнайдың қалдығы т.б.;*

б) бүтіннің бөлшегі: *екінің бірі, кітаптың жартысы, үйдің жартысы т.б.;*

в) сапалық меншіктілік, бір қасиетінің ерекшелігі: *қыздың сұлуы, иттің алғыры, жомарттың жомарты, сараңның сараңы, қызықтың қызығы т.б. (Исаев, 1998).*

Жасырын жалғаулы ілік септікті қатынастағы сөз тіркестері көбінесе терминдерді, тұрақты тіркестерді жасауға қатысады. Ілік септігі мен тәуелдік жалғауының байланысы нәтижесінде **изафеттік құрылым** жасалады. Ілік септігі де, тәуелділік жалғауы да ашық көрінетін құрылым **ІІІ изафеттік конструкция** деп аталады: *даланың ұлы, ауылдың малы т.б.* Егер ілік септігі тұлғасынсыз құрылым болса, оны **ІІ изафет** деп атайды: *дала ұлы, ауыл малы т.б.* Ал ілік және тәуелдік жалғауларының қатысынсыз екі зат есімнің тіркесуі арқылы жасалса, **І изафет конструкциясы** болып табылады: *алтын сағат, қола жүлде, шайы орамал, қол орамал т.б.*

Ілік септігіндегі сөздерден соң шылау тіркеседі.

9-тапсырма. Төменде берілген сөйлемдерді меншік мәнді сөйлемге айналдырыңыз.

1. Кино өнері – өнердің бір саласы, көркем шығармашылық түрі. 2. Фильмді жасауға әр алуан мамандықтағы шығармашылық қызметкерлер қатысады. 3. Фильм жасауда кинорежиссер жетекші рөл атқарады. 4. Фильм жасау ісіне техника саласындағы мамандар өз үлесін қосады. 5. Көрермендер білімін толықтырып, эстетикалық ләззат алады, тәлім-тәрбие – жақсыдан өнеге, жаманнан сабақ алады.

10-тапсырма. Көп нүктенің орнына меншік мәнді білдіретін қосымшаны қойыңыз.

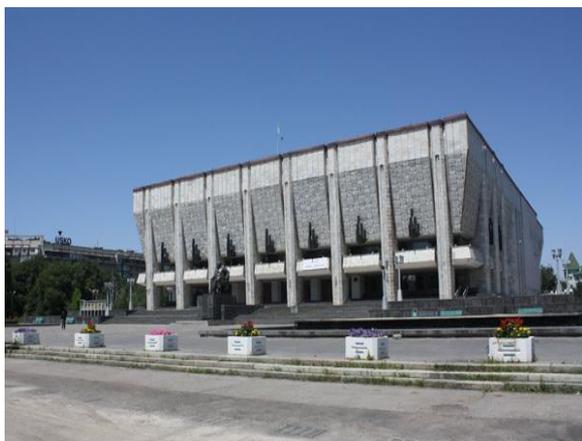
1. Бүгін «Алмас қылыш» фильмі... режиссер... мемлекеттік сыйлық алды. 2. Бұл қойылыммен театр... сахна ... ашқан еді. 3. Менің өнер... өмірімнің бір бөлігі. 4. Олар... жатақана... театр... жан...нда орналасқан. 5. Алғашқы қазақ... өнерпаз... іш...нде өнер майталмандары көп болды. 6. ... шығармаң өз бағасын алды.

11-тапсырма. Жоғарыдағы мәтіннен меншік мәнді құрылымдарды пайдалана отырып, бірнеше сөйлем құраңыз.

- 1) _____
- 2) _____
- 3) _____

12-тапсырма. Мәтінді оқып, жаңа сөздер мен сөз тіркестерін теріп жазыңыз.

Қазақ театр өнерінің дамуы

Қазақстан аумағында алғашқы театрлар XIX ғасырдың екінші жартысында құрыла бастады. Оралдағы көпестердің орыс труппасы, Тараздағы гарнизон әскерлері мен офицерлер труппасы, Семейдегі музыка мен драматургиялық өнер сүйшілер қоғамы қазақ әуесқой театрының дамуына бастама болды. Театрлық үрдістің жедел дамуы қазан төңкерісінен кейін ерекше күш алды. 1918–1924 жылдар аралығында Ақмола, Тараз, Көкшетау, Түркістан, Шымкент, Қостанай,

қалаларында жаңа труппалар құрылып, Ж. Аймауытовтың, М. Әуезовтің, М. Дулатовтың, Б. Майлинның, С. Сейфуллиннің пьесаларын сахнаға шығарды.

Қазақтың М. Әуезов атындағы академиялық драма театры 1925 жылдың аяғында ұйымдасты. 1926 жылы 13 қаңтарда М. Әуезовтің «Еңлік–Кебек» трагедиясымен тұңғыш театр шымылдығы ашылды.

1928 жылы бұл театр Қызылорда қаласынан жаңа астана Алматыға қоныс аударып, театрдың шығармашылық құрамында К. Байсейтова, Ж. Елебеков, Ш. Жиенқұлова, сияқты өнер майталмандары өнер көрсетті. Қазақ драма театрынан 1934 жылы қазақтың опера және балет театры бөлініп шықты. 1937 жылы театрға «академиялық» атағы берілді.

1960–1990 жылдар қазақ театрындағы шығармашылық ізденістердің жарқын кезеңі болып саналады. М. Әуезов атындағы қазақ академиялық драма театры сахнасында қойылған қойылымдар театрдың алтын қорына енді. Олардың ішінде Х. Бөкеева мен Ш. Айманов ойнаған В. Шекспирдің «Асауға тұсауы», Толғанай ролінде С. Майқанова ойнаған Ш. Айтматовтың «Ана – Жер-Анасы», басты рөлдерде А. Әшімов, Ф. Шәріпова және Ы. Ноғайбаев ойнаған Ә. Нұрпейісовтың «Қан мен тері» (реж. А. Мәмбетов) ерекше орын алады.

Қазақстан Республикасы тәуелсіздік алған жылдары театр репертуары жаңа бағытты ұстанды. Сахнада «Абылайхан» (Ә. Кекілбаев, реж. Б. Атабаев), «Абылайханның ақырғы күндері» (автор әрі реж. М. Байсеркенов), «Қилы заман» (М. Әуезов-Н. Оразалин, реж. Ә. Рахимов), «Махаббат дастаны» (Ғ. Мүсірепов, реж. Қ. Сүгірбеков); «Шолпанның күнәсі» (М. Жұмабаев-Ә. Тарази, реж. Қ. Сүгірбеков), «Турандот ханшайым» (К. Гоцци, реж. Т.әл-Тарази) шығармалар қойылды.

13-тапсырма. Сұрақтарды топ болып талқылаңыз.

1. Театр деген не?
2. Театр ең алғаш қайда ашылған?
3. Қазақ театр өнері неге негізделген?
4. Қазақ драма театры қашан ашылды?
5. Қазақстандағы қандай театрларды білесіз?
6. Театрдағы қандай қойылымды көрдіңіз?
7. Есіңізде қалған қойылымнан үзінді келтіріңіз.

14-тапсырма. Берілген нақыл сөздерді пайдаланып, сұқбат құрыңыз.

Театр – тірі тарих.

Тарихта ізі қалған дара тұлғалармен кездесудің киелі орны – театр сахнасы.

Театр көрінгеннің ермегі емес – еңбек.

Театр — көңіл көтерудің ғана орны емес, мәдени ошақ.

Театр – талантты тұлғаларды бір арнада тоғыстыратын киелі шаңырақ.

15-тапсырма. Сөйлемдерді толықтырып, меншік мәнді сөйлемге айналдырыңыз.

Біз театрмен есейдік, студенттік жылдары осы театрға келіп, корифейлердің ойынын көріп, сұхбат құрып, мақала жазуды бақыт санадық. Әлі де орайы келсе, жаңа қойылымдардан қалмауға тырысамын, әр спектакль – жаңа таным, жаңа резонанс. Театр туралы жиі жазу, актерлермен, суретшілермен, драматургтермен жиі әңгімелесу

журналистерді өсіреді. «Алматы ақшамы» газеті театрдың әр жаңалығына ат салысып, жариялап тұрады.

16-тапсырма. М. Әуезов атындағы драмалық театрда тамашалаған қойылым сюжетін пайдалана отырып, кестені толтырыңыз.

№	Қойылым аты және авторы	Кейіпкерлері	Оқиғаның өрбуі	Менің көзқарасым
1.	«Жаужүрек» авт. Д. Исабеков			
2.	Ақтастағы Ахико авт. М. Омарова			
3.	Тендерге түскен келіншек авт. М. Сәрсек			
4.	Бейбарыс Сұлтан авт. Р. Отарбаев			

17-тапсырма. «Маған ұнаған сахналық қойылым» тақырыбына эссе жазыңыз.

18-тапсырма. Сабақ бойынша кестені толтырыңыз.

V	+	!	?
«Бұрыннан білемін»	«Жаңа ақпарат»	«Таңғалдырды»	«Келісе алмаймын. Білгім келеді»

